

Az egri Történelemtudományi Doktori Iskola bemutatkozik

Rainer M. János (szerk.): *A felügyelt (mozgás)tér. Tanulmányok a szovjet típusú rendszer hazai történetéből. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolája Közleményei. (Sorozat-szerkesztő: Romsics Ignác) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 283 oldal*

Ballabás Dániel (szerk.): *Konferenciák, műhelybeszélgetések I. Trianon 90 év távlatából. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kiadványai. (Sorozatszerkesztő: Romsics Ignác) Linceum Kiadó, Eger, 2011. 110 oldal*

Ballabás Dániel (szerk.): *Konferenciák, műhelybeszélgetések II. Országgyűlések – országos gyűlések. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kiadványai. (Sorozatszerkesztő: Romsics Ignác) Linceum Kiadó, Eger, 2011. 87 oldal*

Az alábbiakban ismertetésre kerülő három kötet az egri Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolája által kiadott két sorozat első darabjai. A Rainer M. János által szerkesztett könyv a doktori iskola 1918 utáni magyar történelmet kutató oktatóinak írásait tartalmazza a szerkesztő historiográfiai jellegű bevezető tanulmányát követően három tematikus fejezetbe rendezve, melyek mindegyike az államszocializmus korszakával foglalkozik.

Az első, *Felügyelet* című tematikai egység tanulmányai az állami ellenőrzés különböző színtereit veszik vizsgálat alá. Valuch Tibor a sajtó, a tömegkommunikáció és tömegkultúra kontrollálásáról szóló írását követi Baráth Magdolna *Az állambiztonság célkeresztjében. Az ellenségkép változása* című dolgozata, mely az ellenségnek tekin-

tett és nyilvántartott személyek számának és az ellenség definíciójának változását vizsgálja az 1945 és 1989 közötti időszakban. A szerző elemzéséhez forrásként az állambiztonság munkatársainak tevékenységét meghatározó szabályzatokat, „operatív nyilvántartásokat” és a változások érzékeltesítésére statisztikai adatokat használt. Elgondolkodtató adat, hogy e nyilvántartás 1953-ban a felnőtt lakosság megközelítőleg 20–25%-át tartalmazta, így „az új szakasz” elengedhetetlen, de – mint ahogy Baráth írásából megtudhatjuk – nem gyorsan lezajló feladatává vált a nyilvántartottak számának csökkentése. Baráth dolgozatából adatokat tudhatunk meg nem csupán a nyilvántartottak számáról, hanem társadalmi összetételéről is. A tanulmányból kirajzolódik az is, amikor a rendszer meghátrált, s a nyilvántartásokban az ellenséges kategóriák számát nem csökkentette, hanem növelte, bizonyos egyéneket, csoportokat visszasorolt az ellenségek közé. A korszak minden évtizedében készült új szabályzat, és sor került a nyilvántartások felülvizsgálatára is, de nagyobb számú törlésre a hatóság csak 1975-ben – egy új szabályzatot követően – szánta el magát. A szerző arra is felhívja az olvasó figyelmét, hogy a törlések jó részét ekkor is és a korábbiakban is betegség, öregség vagy elhalálozás indokolta. A történelmi helyzet változására igyekeztek reagálni a nyilvántartási szabályzatokon keresztül az ellenségkép meghatározásával: 1984-ben például az ellenzéki csoportok vezetőit is besorolták ide, illetve a terrorista csoportosulások vezetői is helyet kaptak e listákon.

Baráth Magdolna írását két esettanulmány követi, különböző nézőpontokat érvelésítve: Ungváry Krisztián a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársait veszi górcső alá és vizsgálja meg ügynöki tevékenységüket.

Hangsúlyozza, a közvélemény gyakori felmentő ítéleteit megcáfolva, hogy volt mozgástere egy adott személynek abban, hogy eldöntse, ír-e jelentéseket. Tóth Eszter Zsófia elsősorban az *oral history* eszközével egy „ügynökügy” kapcsán azt vizsgálja, a megfigyelték miként reagáltak arra, hogy kiderült, készültek jelentések róluk, s fény derült arra, hogy ki jelentette őket. Vajon megbocsájtottak ismerősüknek, barátjuknak – és ha igen, milyen érvrendszert alkalmaznak – vagy nem.

A *Mozgás* címet viselő második fejezet dolgozatai az egyéni mozgás(tér) lehetőségeit, határait vizsgálják, s az első tanulmány tényleges földrajzi mozgást mutat be. Széchenyi Ágnes *Magyar írók emigrációba szorulása, 1945–1949. Esettanulmány Fejtő Ferenc és a Szép Szó szerkesztőinek példája alapján* című írásában feltárja visszaemlékezéseik, levelezésük és a sajtó alapján elsősorban a franciaországi magyar irodalmi értelmiség emigrációba szorulásának folyamatát, motivációját, beilleszkedését, munkavállalását. A tanulmány központi figurája Fejtő Ferenc, aki ugyan megszakította emigrációját, s 1946–1947 folyamán kétszer is járt Budapesten, a Rajk-per kezdetét követően mégis a végső emigráció mellett döntött. Olvashatunk olyan példáról is – Ignotus Pál –, aki visszatért Magyarországra, és Rákosi Mátyás börtönébe került, mint Rajk László. Az irodalmi élet egyik szegmenséhez kapcsolódik Ständeisky Éva tanulmánya is az *Élet és Irodalom* megalakulásának időszakáról, mely kezdetben még marxista színezetű vitáknak adott helyet, majd elmozdult, és igazodott a párt új irányvonalához. A fejezet záró tanulmánya Rainer M. János tollából a csehszlovákiai beavatkozás társadalmi fogadtatásáról és a korčulai nyári egyetemen megszületett tiltakozó nyilatkozatról szól, melyet a nyári egyetemen résztvevő magyar kutatók közül is aláírtak öten.

A *Tér* című utolsó egység Germuska Pál *Katonai technológiatranszfer a szovjet blokkban – szovjet licencpolitika a KGST hadiipari együttműködésben* című munká-

jával kezdődik, melyben a szerző a KGST-tagországok közötti licencpolitikát, licencforgalmat vizsgálja a hadiiparra fókuszálva, négy szakaszra bontva. A kezdeti időszakot a „szófia elv”, a licenkek ingyenessége határozta meg párhuzamosan a csatlós országok átállásával a szovjet hadiipari technológiákra és az elavult technológiák átadásával. Jól nyomon követhetjük a „szófia-elv” negatív hatását a kutatás-fejlesztésre, ami abban is megmutatkozott, hogy a KGST-országok egyre kevésbé igyekeztek megosztani egymással a legújabb kutatási eredményeiket. Látni ezt az akadályt, a Szovjetunió bejelentette, hogy 1973-tól – visszamenőlegesen is – licenctíjakra tart igényt. E dátum a tanulmányban tárgyalt utolsó szakasz kezdete is, melyben az olvasó a licenctíjak és jutalékok bevezetése körüli problémákról, a visszamenőlegesség – jogos – kifogásolásáról értesülhet. Az írás bizonyítja azt is, hogy Moszkva a KGST-országok kutatás-fejlesztését a kialakult rendszer segítségével mindvégig ellenőrizni tudta, képes volt kiosztani a részfeladatokat, s megőrizte a legveszélyesebb fegyverek – atomfegyverek, ballisztikus rakéták – gyártási titkait csatlósai előtt. Péteri György angol nyelvű írása a *Ludas Matyi* című vicclap karikatúrái alapján mutatja be a térváltoztatás eszközeinek – az autónak és a tömegközlekedési eszközöknek – a reprezentációját, a járművekről alkotott képet kortárs görbe tükrön keresztül, kitérve a személyautóra mint státuszszimbólumra, mint veszélyforrásra a gyalogosok tekintetében s a túlszűfolt budapesti tömegközlekedésre.

Az egri Doktori Iskolai oktatóinak írása it tartalmazó kiadvány érdekes adalékokkal gazdagítja a korszakkal foglalkozó szakirodalmat, részletesebben mégis csak azokat a tanulmányokat mutattuk be, melyek nem újraközlések.

A két konferencia-kötet közül a korábbi a 2010-ben Egerben a Magyar Tudomány Napja alkalmából elhangzott előadásokat gyűjtötte össze a szerkesztő. Rendező-elve tematikus, a trianoni békeszerződés

előkészítésének és megkötésének időszakából szóló írásokat olvashatunk – így emlékezve a békeszerződés aláírásának kilencvenedik évfordulójára. Németh István a Párizs környéki békek tartalmát összegző előszavát Romsics Ignác az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának okait elemző tanulmánya követi – a hazai és nemzetközi szakirodalom eredményeit összefoglalva –, majd Szarka László vizsgálja a béke-előkészítés hazai munkálatait, a magyar béke-delegáció mozgásterét, lehetőségeit.

Pap József *A választójog kiterjesztése körül folyó vita és az egrí közélet a huszadik század elején* című írása – némileg megbontva a kötet koherenciáját – nem a békeszerződésről vagy annak fogadtatásáról szól, hanem a korszak egy akut, a nemzeti-ségi kérdéshez – így Trianonhoz is – szorosan kapcsolódó problémáját, az általános, egyenlő és titkos választójogról folytatott vitát és annak megítélését veszi górcső alá egrí röpiratokban és a helyi sajtóban. A szerző az általános választójog eszméjének megjelenését tekinti át először a 19–20. századi magyar politikai pártok körében, majd bemutatja két Egerben született röpirat érvrendszerét, melyek szerzői országos viszonylatban is említésre érdemes politikusok: Halászy Caesar, a keresztényszocialista mozgalom egyik vezető alakja, míg Szederkényi Nándor képviselő az Ugron-csoport tagja. A két munka analízise azért is érdekes, mert két ellentétes nézőpontot tükröz, mégis találhatunk bennük közös elemet. Halászy tételesen cáfolta az általános választójog mellett felsorakoztatott kortárs érveket, míg a függetlenségi képviselő – történeti argumentációval alátámasztva –, bár megszorításokkal, de az általános választójog mellett tört lándzsát, de mindkét röpiratíró a nemzetiségi mozgalmakkal szemben a választójog szűkítését nevezte meg célként. Az egrí sajtóban kibontakozott polémia elemzésekor törekszik a szerző a különböző vélemények és azok közös pontjait tükröző cikkek bemutatására, így képet kaphatunk arról, hogyan gondolkodott az

egri társadalom egy része a választójogi reformról, a munkáspártokról és a nemzetiségi mozgalmakról, ezzel összefüggésben a magyarosítás szükségességéről.

Ugyancsak a sajtót használta forrásként Bartók Béla, aki *A trianoni béke és a francia szocialisták* című dolgozatában a *l'Humanité* francia szocialista napilap 1919. december 1. és 1920. június 30. közötti számaiban vizsgálja a trianoni békeszerződés és Magyarország megjelenítését a francia baloldali értelmiség optikáján keresztül. Részletesen olvashatunk arról, hogy a cikkek beszámoltak a béke előkészítéséről, kifejezték aggodalmukat a Habsburg-restauráció miatt, élesen elítélték és drámaian jelenítették meg a lap hasábjain a fehérterrort, s a Párizsba érkező magyar diplomatákról sem festettek pozitív képet. Bartók elemzése arra is rámutat, hogy a francia kortársak közül is többen látták, hogy a békeszerződés tartalmaz „igazságtalan” pontokat Magyarországgal szemben, s „aláírása egy újabb szerencsétlenséget okoz Európának, a magyar kérdést”. (102. old.)

A konferencia-kiadványsorozat második kötete Bessenyei József előszavának tanúbizonysága szerint az egrí Történelemtudományi Doktori Iskolán belül egy korábbi időszakkal, a 16–17. századdal foglalkozó munkaközösség műhelybeszélgetéseinek tanulmányra fejlesztett változatát tartalmazza.

Bessenyei József bevezető tanulmányát, mely a Magyar Országgyűlési Emlékek című sorozat 19–20. századi kiadástörténetét veszi górcső alá, s illeti kritikával mind a századforduló forráskiadóit, mind pedig követőiket a 20. század második feléből. Az elődöket szakmai hibáikért, a későbbi generációt – az anyagi források biztosított volta mellett – az el nem végzett munka miatt. Bessenyei írását két tematikus szöveg követi, majd két dolgozat a Rákóczi-szabadságharc időszakának (ország)gyűléseiről. Miskei Antal írásában kronologikusan tárgyalja a koronajavak szabályozását a 16–17. századi rendi országgyűléseken, Tüdős S. Kinga

érdekes írása *A dohányzással kapcsolatos erdélyi országgyűlési végzések (XVII. század vége)* című tanulmány viszont nemcsak az országgyűlések munkájába ad bepillantást, hanem a korszak társadalom- és mentalitástörténeti problémáit is érinti. Tanulmányából megtudhatjuk, mikor és hogyan került be Erdélybe a dohány, mikor születtek az első rendelkezések ellene, mely társadalmi rétegek éltek a nikotin nyújtotta élvezetekkel, milyen hatást tulajdonítottak a dohányynak (például: a kolerával szembeni védelem). A forrásrészletekkel is gazdagon illusztrált tanulmányból megismerhetjük a dohányzásellenes rendelkezések és bünlajstromok sorát, mégis arra a konklúzióra jutott a szerző, hogy a dohányzás tiltása végül divatosá tette a dohányzást.

Kalmár János egy országgyűlés (1708–1709) történetét választotta tanulmánya témájául, míg Gebei Sándor *A Rákóczi-szabadságharc országos gyűlései* (ország-

gyűlései?) című írásában terminológiai problémákra, következetlenségekre hívja fel olvasója figyelmét nem csupán az országgyűlések témakörében, hanem Rákóczi Ferenc titulását illetően is, s jogosan bírálja a legfrissebb szakirodalom pontatlan fogalomhasználatát. Nemcsak Gebei Sándor írásának, hanem a kötet más szövegeinek is feltétlen érdeme, hogy széles forrásbázison nyugszanak, s Gebei és Miskei Antal forrásközlést is publikált – magyar fordítással – tanulmánya mellékleteként.

Reméljük, az egri Doktori Iskola oktatói és PhD-hallgatói további hasonlóan izgalmas témaválasztású kötetekkel tudják folytatni megkezdett sorozataikat, hogy a szélesebb nyilvánosság is tudomást szerezhessen kutatási eredményeikről.

TAMÁS ÁGNES